

Владислав Роговий
Лондон, Англія

ДІЯЛЬНІСТЬ КОМІСІЇ ДОПОМОГИ УКРАЇНСЬКОМУ СТУДЕНТСТВУ НА ТЕРЕНАХ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ В ПОВОЄННИЙ ЧАС

Коли в Європі відгриміли залпи Другої світової війни, на еміграції опинилася велика кількість українців, котрі не бажали повертатися на батьківщину з політичних мотивів. Серед мільйонів тих, хто вибрав шлях скитальця на чужині, було чимало молоді, котра не встигла закінчити студії, або бажала здобути вищу освіту. З метою підтримати її матеріально вже в серпні 1945 року в німецькому місті Фюрті професори Зенон Кузеля, Євген Храпливий і Роман Димінський зініціювали відродження Комісії допомоги українському студентству, яка діяла з листопада 1940 року протягом усієї війни¹.

21 вересня на черговому засіданні КоДУС-у у Фюрті взяв участь представник “Об’єднання допомоги українських студентських організацій” у Мюнхені магістр Перейма. Він зокрема, повідомив про створення “Фонду українського студентства”, заініційованого “Тимчасовим всестудентським ініціативним комітетом” у Мюнхені. Але коли там дізналися про відновлення діяльності КоДУС-у, то нарада українського громадянства 17 вересня відклала вибори керівних органів цієї інституції, а вирішила порозумітися безпосередньо з професором Кузелею щодо дальшої спільної акції. Мюнхенському українському студентству, зокрема, дуже залежало на тому, щоб “енергійно повести допомогову акцію на платформі надпартійности, й воно має довір’я, цього можна сподіватися по “Кодусові”².

Після ось такої заяви магістра Перейми професор Зенон Кузеля в годинному рефераті виклав детально мету і завдання КоДУС-у, його історію й теперішнє становище. Особливо наголосив на необхідності тісного контакту з українським студентством, заявивши, що президія КоДУС-у надасть місце представнику студіюючої молоді в своєму складі. Зі свого боку професор Кузеля запевнив, що Комісія й надалі “стоятиме на платформі надпартійности й не робитиме ніяких різниць щодо походження і віросповідання й партійної приналежності молоді. Оскільки студентство згідне, Комісія кооптує п. Перейму як дотеперішнього організатора й референта “Фонду українського студентства” в склад президії”³.

Після цього і представник українського студентства у Фюрті й

Ерлінгені М. Мельник висловився за те, щоб “усю допомогу акцію зложити в руки Комісії під досвідним проводом проф. Кузєлі”⁴.

Із задоволенням прийнявши обидві заяви, магістр Перейма запевнив, що відтепер для мюнхенського комітету справа допомоги українському студентству цілком вияснена, і він погоджується з тим, що ця справа має бути віддана винятково в руки КоДУС-у. У подальшій дискусії обговорено справу створення окремої філії в Мюнхені, яку очолити умовлено Євгена Перейму, котрий має негайно розпочати збіркову акцію.

В ухваленому повідомленні про початок діяльності відродженого КоДУС-у наголошувалося на тому, що він і надалі “працюватиме на традиційних основах найближчого контакту з українськими високими школами, проводом українського громадянства та студентським представництвом. КоДУС керуватиметься, як і досі, винятково добром української студіюючої молоді без огляду на її партійні переконання”⁵.

Одночасно президія КоДУС-у звертала увагу бажаючих здобувати вищу освіту на те, що “крім медицини й дентистики належить не забувати про інші, не менш важливі ділянки знання, зокрема про філософічні та економічні студії, на які поки що зголошується дуже мало кандидатів”⁶.

У листі від 16 листопада 1945 року керівники Українського громадянського комітету допомоги українським збігцям в Італії Іван Бучко та о. Іван Білянич писали до управи Центрального Українського допомогового бюро в Лондоні: “На окрему увагу заслуговують в таборі студенти університету, що їх начислюють 465 людей. Під сучасну хвилю одне в них лиш бажання: чим скорше докінчити перервані студії, буде однак залежати від зрозуміння та матеріальної піддержки нашого громадянства чи ті, що є нашою надією і будучністю, зможуть здійснити свої пляни.

Пороблено старання на головній Англійській квартирі в Річчоне про дозвіл на впис наших студентів на університетські позаочні студії, але зараз справа ще дефінітивно не вирішена. Однак дещо вже осягнено і в тому напрямі. Чотирьох наших полонених – професорів та студентів – їздило в половині жовтня до Болонії і Мілана, щоб закупити відповідно до числа зголошених на поодинокі факультети підручники. На цю ціль жертвувала Головна Англійська Квартира в Річчоне 50.000 лірів. Таку саму суму одержали полонені на закуп музичних інструментів для таборової оркестри. Належить згадати, що при капітуляції відобрано, за осібним поквітуванням, всі гроші. Саме тепер студенти і їх друзі зробили спільну декларацію, в якій кожний зазначував, скільки хоче з відобраних грошей відступити на закуп книжок. На основі якраз цей заяви головна квартира зробила згадану жертву.

По факультетам зголосилось охочих студіювати: право – 9 студентів, філософію – 26, високу торгівлю – 50, медицину – 55, дентистику – 10, фармацевтику – 5, ветеринарію – 20, хемію – 21, машинобудівель-

ну техніку – 32, елетротехніку – 17, архітектуру – 10, техніко-будівельний відділ – 15, агрономію – 54, лісництво – 83, інженерію – 10, мірництво – 9, журналістику – 4, музикологію – 2 і малярство – 2. Крім того, 30 студентів-богословів чекає на звільнення, щоб докінчувати в Українській Папській колегії в Римі свої богословські науки⁷.

У листі від 16 грудня 1945 року Кир Іван писав до Володимира Галана: "...в зв'язку зі справою звільнення всіх студентів з табору й уможливлення їх їм продовжування студій інтерв'ював я перед англійською командою табору, та, на жаль, не дістав я рішучої прихильної відповіді, хоч треба сказати, що сама команда табору не мала б нічого проти звільнення студентів, але не може того зробити без інструкції вищої влади, яка у відносних справах дуже уважно прислухається до побажань могутнього червоного аліянта. До того й нелегко дістати дозвіл на побут від італійської влади, яка вимагає повного забезпечення зі сторони тих, що стараються про чие звільнення. Та не тратимо надії, що ті останні труднощі легко буде побороти, якщо Вш. Комітет схоче нам загарантувати щомісячну послілку на утримання студентів. А при цьому маємо надію ще на одну розв'язку тої тяжкої і так важної проблеми нашої студіюючої молоді, та про це тут незручно писати. На всякий випадок дозволю собі просити Вас пане Предсіднику запевнити нам для потреб студіюючої молоді щомісячну допомогу в квоті 5.000 дол. (якщо послілка йде через о. Гриньоха), але вчетверо більшу, якщо урядовою дорогою..."⁸.

У листі від 29 січня до Володимира Галана Іван Бучко повідомляв, що "ми осталися без засобів та й не можемо навіть тих найконечніших підмог виплачувати для наших студентів та й для культурників. На цей місяць лютий ще вдасться зтягнути позичку яких 200 тисяч лірів, а що буде далі?.. Наші місячні видатки на потреби табору (папір, прибори до писання, книжки-самоучки тощо) виносять коло 100 тисяч лірів. Дотепер ми те покривали з дару Святого Вітця та й тих приватних дарів, присланих для мене від моїх добрих приятелів, свояків знакомих і давних добрих парафіян з Нью Йорку. Жертви, прислані нині з Америки для нашого Комітету виносять всього 110 (сто десять) долярів, а саме: від парохії Оліфант 100 дол. і від Отця Стернюка з Плімавт 10 дол. У найближчому часі потреби наші збільшаться, бо "люта буря йде". Може прийти до того, що не буде вже кому посилати підмог..."⁹.

У відповідь на цей лист Володимир Галан повідомив Кир Івана (9 лютого 1946), що вже вислано через о. Гриньоха 10.000 дол. через Апос. делегата. "Рівночасно повідомляю, що коли потреба, вишлемо в такий же спосіб дальших 15.000 себто разом 25.000 дол. Тому прошу робити заходи для спровадження студентів, а я певний, що зможемо посилати і більшу суму пізніше"¹⁰.

24 січня 1947 року в Мюнхені відбулася нарада уповноважених українських високих шкіл, КоДУС-у та ЦеСУС-у з представником УАПЦ в Канаді о. Савчуком, на якій ректор УВУ Вадим Щербаківський,

ректор УВЕШ Борис Мартос і професор Євген Храпливий обговорювали справу допомоги нашому студентству в Європі. Оскільки о. Савчук одночасно був членом Українського бюро в Лондоні, то за його участю ухвалено, що “з фондів КУК-у можна буде призначити поважну частину зі збірок на допомогу збігцям також на допомогу студентству. Одначе ця допомога не може бути пересилана із-за де візових та інших причин у грошах, а тільки у товарах, а саме як одяг, білля, накривала та харчеві пачки, або окремі харчі, які можуть бути консумовані, або реалізовані студентами на інші цілі”¹¹.

На згаданій нараді о. Савчук подав до відома, що він також має можливість “виставити певну кількість стипендій для українських студентів в Англії з фондів католицької і протестантської церков – для греко-католиків і православних та есентуально протестантів”. У першу чергу мали пропонуватися ті, хто володів англійською мовою¹².

Заслухавши повідомлення Євгена Храпливого про названу нараду, президія КоДУС-у вирішила скликати з цього приводу пленарне засідання Комісії. 7 лютого 1947 року воно відбулося у Фюрті, де після тривалої дискусії було запропоновано представникам ЦеСУС-а Євгену Переймі та Володимирі Мацьківу такі напрямні у вирішенні питання надання допомоги українським студентам у Великій Британії: “через філії, представництва і студентські громади оголосити студентству умови складання прохань на стипендії до Англії; визначити перший реченець вношення прохань по кінець лютого; допустити до вношення прохань 10% членства кожної громад з тим, що в принципі на жінок не повинно припадати більше як 25% прохань; приймати прохання в загальному від початківців від 2 до 6 семестру, а від заавансованих тільки виємково; просити Лондонський комітет признати 20-40 для заавансованих та скінчених для вдосконалення в студіях; у власноручних поданих проханнях вимагати таких даних: ім’я й прізвище, місце й рік народження, релігія, стан студій (семестр), школа й місце студій, спеціальність; до прохань мають бути долучені: посвідка впису зі школи, опінія студ. громади, посвідки про поступу в науці, зокрема ж посвідка фахового професора із спеціальності петента й окрема, провірена посвідка про знання англійської мови: передумовою одержання стипендії є знання принаймні початків англійської мови; першенство для одержання стипендії належить дати ангаїстам, романістам, фонетикам, журналістам, економістам, експортівцям, банківцям, етнографам і взагалі студентам фахів, яких не можна студіювати на українських і німецьких високих школах, зрештою, в тій справі засягнути інфорацій в Лондоні; прохання вносити до студентських громад, які встановлюють порядок місць стипендистів відповідно до їх кваліфікації й передають їх до філій або представництв, що знов пересилають їх до централі...”¹³.

Усі студентські громади Німеччини й Австрії Були негайно повідомлені про таке рішення. Крім того, від них просили подати потребу в

одягу, білизні й харчових пакетах¹⁴. Ця пропозиція зацікавила багатьох бажаючих здобути вищу освіту в Англії, оскільки вже наступного місяця на засіданні КоДУС-у констатувалося, що надійшло понад 150 заяв. Щоправда, “за виїмком Авгсбурга, Кіля, Карлсруе й Корігену, всі інші прохання не мають усіх вимаганих прилог і мусять бути доповнені”¹⁵. І коли прохань на вписи до англійських вищих шкіл виявилось вже понад дві сотні, то представник від українських інституцій з Лондона сотник Панчук повідомив на особистій зустрічі в Мюнхені Євгену Переймі, що про існуючі фонди релігійних установ йому невідомо нічого, а “вступ до англійських шкіл дуже утруднений з огляду на переповнення шкіл”, і лише п’ятеро українських студентів “дістають допомогу з фонду допомоги полякам”. Натомість, мовляв, існують можливості примістити кількох наших студентів теології на кошт англійських католицьких єпископів, а також на англійську теологію¹⁶. Однак, “Комісія” не залишала цієї справи і намагалася щонайменше деяких окремо придатних кандидатів вислати на студії до Англії хоч би на власний кошт¹⁷.

Улітку 1948 року за ініціативою студентської громади Комісія організовується і у Великій Британії. За підтримки Президії Союзу українців Британії перше її організаційне засідання відбулося 5 серпня. Очолює місцевий КоДУС о. Йосафат-Іван Жан, якому взялися допомагати о. мітрат протоєрей Губаржевський, о. Дячишин, доктор Коростовець, доктор Закоморний, доктор Герасименко, інженер Данило Скоропадський, професор Олександр Монцібович, сотник Панчук, магістр Данилів, Юрій Єнкала і Ярослав Гаврих. Безпосередньо ж займалася поточною роботою управа на чолі з гетьманичем Данилом Скоропадським¹⁸.

До речі, звітуючи за працю в 1948 – 1949 навчальному році Зенон Кузеля наголошував, що “від двох років Комісія допомоги українському студентству робила систематичні й енергійні заходи для створення КоДУС-у в Англії, особливо від часу, коли туди переїхали члени нашої дивізії. Після довгих заходів Комісії пощастило причинитися там до засновання КоДУС-у на Англію, що стоїть тепер під проводом голови інж. Данила Скоропадського”¹⁹.

У перший період своєї діяльності, який визначається до початку 50-х років минулого століття, серед колишнього українського вояцтва Великої Британії виявилось близько 200 осіб, котрі виявили бажання здобути вищу освіту. Однак, українська спільнота в цій країні не мала можливості забезпечити всіх належною матеріальною допомогою, бо збіркові акції не давали відповідних для потреб студіюючої молоді сум. Допомоги надходили головним чином від архієпископа Івана Бучка, дещо вдавалось виведувати від місцевих чинників.

Оскільки брак грошей не дозволяв тамтешньому КоДУС-ові розвинути ширшої роботи, вони зверталися за допомогою до своєї центри у Фюрті. У листі до керівництва КоДУС-у Об’єднання українців

у Великій Британії повідомляло, що “звичайно ні одного звернення не полагоджуємо негативно”. Насамперед використовувалися можливості американської допомогової місії, яка передавала так звані кер-пакети. Президія ради тоді також намагалася й “десякі грошові квоти поставити до диспозиції студ. громади”²⁰. На той час з теренах Великої Британії вчилися 76 українських студентів: 18 у місцевих високих школах, 2 – в Ірландії, 7 – в Інституті заочного навчання (ІЗН) в Німеччині, за океан виїхало 3, Бельгію – 8, Іспанію – 9, Італію – 2²¹.

Більшість кандидатів на навчання у вищих навчальних закладах Європи з Великої Британії мали бажання опанувати вибраний фах переважно в Іспанії. Там з осені 1952 вдалося розпочати навчальний рік Е. Бродацькому, П. Гуцулу, В. Зазуляку, О. Змію і Б. Марченку. Двом нашим студентам з Великої Британії виділив стипендії для навчання в Італії Апостольський візитатор українців у Західній Європі єпископ Іван Бучко: Зоя Лісовська опановувала мистецтво, а В. Луців удосконалював свій голос²². Існуючи як автономна секція при СУБ-і, КоДУС у Великій Британії утримував тоді протягом року 6 стипендіатів, витрачаючи на кожного по 190 фунтів стерлінгів. Крім того, кільком студентам оплачувано шкільні вписи, а окремі отримували одноразові допомоги. Завдяки допомозі КоДУС-у і СУБ-у в березні 1953 року, коли фонди першого виявилися вичерпаними, для шести студентів випозичено по 100 фунтів у Британської переселенської ради, а на початку жовтня семеро студентів змогли виїхати на навчання до Лювена в Бельгію²³. У 1954 – 1955 навчальному році від британського КоДУС-у стипендії отримували (по 15 фунтів щомісячно) такі лондонські студенти: М. Добрянська – дантистика, Л. Калюжна – славістики, П. Цимбалістий – славістика, В. Воропай – історія. Наступного року матеріальну підтримку від української громади мають також В. Малишак – техніка, І. Грабар – спів²⁴.

Другий період діяльності КоДУС-у у Великій Британії охоплює п'ятдесяті роки минулого століття. Його, особливо другу половину, називали часом “бракуючого покоління” в житті української спільноти у цій країні, оскільки наших студентів майже не було тут: дуже мало, на жаль, закінчило студії; більшість через брак коштів і життєвих труднощів та різних обставин не здобули вищої освіти. Відтак витрати на стипендії були невеликими: 1955 року, наприклад, – 475 фунтів стерлінгів, 1956 – 355, 1957 – 317, 1958 – 160, 1959 – 225, 1960 – 241, 1961 – 179²⁵. Однак, після цього поступово підрастає нове українське покоління, яке вже мріє про університетські студії. Відтепер КоДУС ставить своїм завданням заохочувати до вивчення гуманістики, особливо славістики. Наприклад, 1965 року ухвалено уфундувати стипендію на наукову працю в Лондонському університеті для відзначення 150-річчя від дня народження Тараса Шевченка, а також виділено дві додаткові стипендії для студентів зі спеціальності “українознавство” в цьому ж навчальному закладі. Крім того, за посередництвом архієпископа Івана

Бучка полагоджено справу навчання одного студента в Римі.

Коли йдеться про допомогу британського КоДУС-у українській студіюючій молоді за кордоном у 1965 році, то необхідно також згадати про матеріальну підтримку трьох студентів: А. Горницький завдяки стипендії з Лондона вчився в Іспанії, а О. Гірйовата і В. Думка – в Югославії²⁶.

Поряд з турботою про збір коштів на стипендії СУБ зайнявся також проблемою влаштування гуртожитків для українського студентства, які могли б стати сприятливим середовищем для національно-духовного виховання, ширшого залучення до ознайомлення з українознавчими дисциплінами. Така мета ухвали загальних зборів СУБ-у витікали з необхідності того, аби українці-випускники англійських коледжів і університетів також закінчували високо шкільні студії українознавства й кваліфікувалися в ділянках українських ідей і знання та обіймали провідні становища в організованому національному житті²⁷.

Як і раніше, основним джерелом грошових надходжень була “Писанка”, котру щорічно проводив СУБ. 1978 року, наприклад, вона дала до каси КоДУС-у 875 фунтів. Ще 150 фунтів того року вніс до неї Патріарх Йосиф Сліпий. Кооперативна спілка “Нова Фортуна”, оцінюючи важливість жертвності української громади в ім’я освіти, перевела зі своїх прибутків 500 фунтів²⁸.

Поряд з активізацією зборів пожертв британський КоДУС водночас здійснював велику роботу щодо сплати стипендій, які раніше були виплачені українським студентам. Так, завдяки наполегливій праці Олександра Монцібовича, в 1979 році вдалося отримати звороту стипендій на суму 2.188 фунтів²⁹.

Завдяки зібраним коштам української громади, британський КоДУС не лише підтримував студентів. Він також надав допомогу молодим вчителям шкіл українознавства. 1980 року, скажімо, на курсах при Українському Вільному Університеті в Мюнхені і в Меквіллері було з Великої Британії 19 осіб, у 1981 – 15. У той же час у ці роки в Українському Католицькому університеті в Лондоні навчалася відповідно 38 і 47 студентів. Крім того, двоє українських студентів поїхали студіювати до Гарварда.

Такі збільшені витрати були можливими завдяки щедрій пожертві, що надходили в цей час до каси КоДУС-у. Особливо потужно підтримав українське студентство Михайло Ковальчук, який у вказані два роки вніс 7.760 фунтів³⁰.

Чимало українців Великої Британії заповідали свої статки на користь своєї студіюючої молоді, розуміючи, що саме вона, здобувши вищу освіту, активніше працюватиме на імідж рідної нації, а в майбутньому зможе послужити Батьківщині. Крім названого вже Михайла Ковальчука, чималі кошти залишили на користь українського студентства Іван Павлів, М. Павлюк. Серед тих, хто активно жертвував в ім’я

підготовки майбутньої національної еліти, найчастіше в переглянутих звітах зустрічаються імена Івана Андрусяка, Петра Безносюка, Степана Їльницького, Нестора Комарницького, Петра Кухтара, Михайла Лузінкевича, о. Микола Матичака, Осипа Микитея, Степана Терлецького, Теодора Турка...

Їхній приклад наслідували багато інших, що давало можливість українській діаспорі готувати в умовах бездержавності власну науково-освітню і політичну еліту.

Примітки:

¹ В ім'я майбутнього нації. Документи і матеріали про організацію допомоги українською діаспорою студентам-емігрантам у 1920 – 2000 роках. – К., 2005. – С. 391.

² Поточний архів КоДУС-у: Протокол ч. 9 засідання Комісії допомоги українському студентству у Фюрті 21 вересня 1945 року.

³ Там само.

⁴ Там само.

⁵ Там само.

⁶ Там само.

⁷ Immigration History Research Center of Minnesota University – IHRC: United Ukrainian American Relief Committee – UUARC – Box 37. 8. Цей та інші документи з Архіву наукового центру імміграційної історії Міннесотського університету в США мені передав мій науковий консультант проф. Володимир Сергійчук.

⁸ Ibid. – Box 37. 7.

⁹ Ibid. – Box 37. 7.

¹⁰ Ibid. – Box 37. 7.

¹¹ Поточний архів КоДУС-у: Звідомлення з наради представників укр. високих шкіл, КоДУС-у та ЦеСУС-у з представником УАПЦ в Канаді, адміністратором о. Савчуком, що відбулася в Мюнхені дня 24 січня 1947 р.

¹² Там само.

¹³ Там само: Протокол ч. 98 засідання Комісії допомоги українському студентству у Фюрті дня 7 лютого 1947 р.

¹⁴ Там само.

¹⁵ Там само: Протокол ч. 107 засідання Комісії допомоги українському студентству, що відбулося дня 20 березня 1947 р. у Фюрті.

¹⁶ Там само: Протокол ч. 112. засідання Комісії допомоги українському студентству у Фюрті дня 25 квітня 1947 р.

¹⁷ Поточний архів КоДУС-у: Звідомлення голови Комісії допомоги українському студентству (КоДУС) за адм. рік 1947/48 за час від 1.10.47 по 30.09.48 року.

¹⁸ Там само: Звідомлення голови Комісії допомоги українському студентству (КоДУС) за акад. рік 1948/49 за час від 1.10.1948 по 30.09.1949 року.